

4. TRADICIONĀLĀ MŪZIKA

PAR POLIMODALITĀTI UN KOMPLEMENTĀRO RITMIKU UZKANKLĒMIZPILDĪTAJĀSVOKĀLAJĀSUTARTINĒS

Mārtiņš Boiko

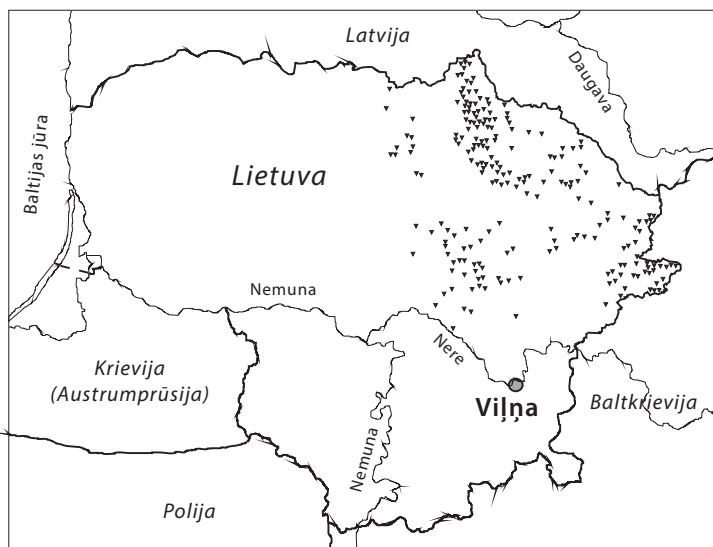
Pētījums tapis ar Aleksandra fon Humbolta
fonda (*Alexander von Humboldt Stiftung*)
Bonnā atbalstu.

Visneparastākā Baltijas tradicionālās mūzikas parādība ir lietuviešu daudz balsīgās dziesmas sutartines (liet. *sutartinės*).¹ To lielum lielo daļu raksturo sekojošas iezīmes:

- 1) balsis ir vienlīdz nozīmīgas, resp., tās atrodas sakārtojumā, nevis pakārtojumā,
- 2) harmonijā dominē sekundas,
- 3) skaņkārtiskais iekārtojums ir polimodāls,
- 4) dominē komplementārā ritmika,
- 5) balssvirzē noteicoša ir balsu krustošanās,
- 6) vienlaikus skan divi dažādi teksti (heterotekstualitāte).

Jau kopš vairākiem gadu desmitiem šī tradīcija pieder pagātnei. Jau 20. gs. 30. gados, kad tika veikta lielākā daļa dokumentāciju, sutartines pārsvarā atradās postfunkcionālā stāvoklī. Taču 19. gs. un vēl 20. gs. sākumā to izplatības areāls aptvēra plašas Lietuvas ziemeļaustrumu teritorijas (skat. 1. attēlu).

1.attēls. Sutartiņu daudz balsības areāls

simboli, kas iezīmē areālu

¹ Termins *sutartinės* (vienskaitlī *sutartinė*) ir atvasināts no darbības vārda *sutarti*: 'saskanēt', 'saderēt', 'būt saskaņā', 'atrasties harmonijā'.

Tiek izšķirti divi pamatveidi: kanoniskās un antifonālās sutartines. Kā tipisks sutartiņu daudz balsības paraugs 1. piemērā citēta antifonāla deju sutartine *Du qžuolu (Div' ozoli)* no areāla ziemeļiem.² To pamīšus izpilda divi dziedātāju pāri. Melostrofa, attiecīgi, sastāv no posma, ko atskaņo pirmais pāris, un otrā pāra dziedāta šī posma atkārtojuma (melostrofa tādējādi ir dubultstrofa). Šis piemērs iemieso visas svarīgākās sutartiņu īpašības. Abas balsis ir vienlīdz svarīgas (tās līdz pēdējam sīkumam ir savstarpēji salāgotas). Balssvirzes galvenais princips ir balsu krustošanās. Ritmisko struktūru pārvalda komplementārā ritmika. Polimodalitāte atklājas tās sutartinēm tipiskajā formā – kā divu bihordu kombinācija: pirmā partija dzied bihordu *b-d*, otrā partija – *c-e* (resp., vienlaikus līdzās viens otram pastāv divi atšķirīgi centrēti modālie slāņi). Tekstuālajai struktūrai ir vertikāls aspekts: to varētu saukt par *dažādu tekstu simultānitāti* jeb *heterotekstualitāti*. Katra dziedātāju pāra pirmā partija stāsta dziesmas stāstu. Šajā partijā ik nākamajā melostrofā parādās jauns stāstījuma posms. Otrās partijas teksta galvenā iezīme ir tā nemainīgs atkārtojums ik nākamajā melostrofā.

1. piemērs

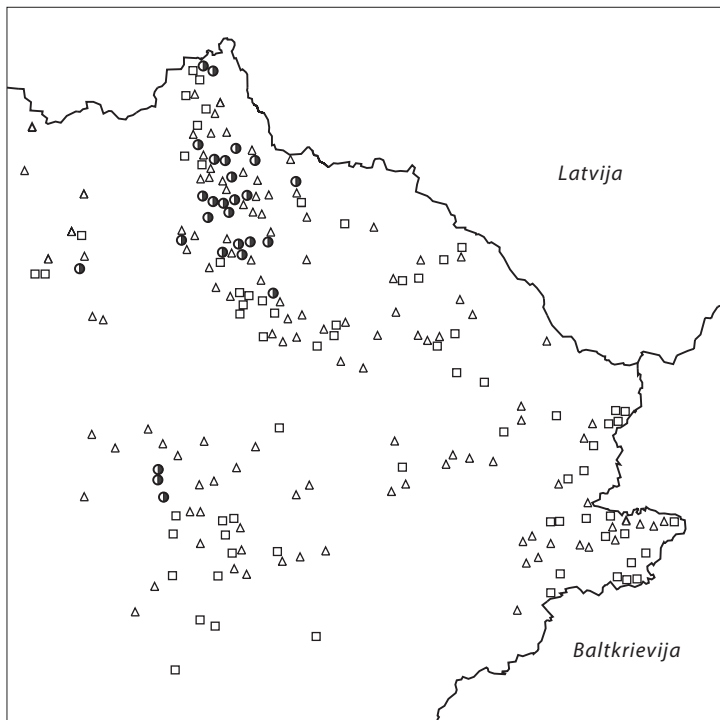
1. Du c - zuo - lu, ly - lo, Tre - aia lie - pa, ly - lo.
Lioi, du c - zuo - lu, ūi tre - aia lie - pa. et.c.
1. Du c - zuo - lu, ly - lo, Tre - aia lie - pa, ly - lo.
Lioi, du c - zuo - lu, ūi tre - aia lie - pa.

Atšķirībā no citiem Baltijas vokālās daudz balsības veidiem sutartinēm raksturīgs vokāli instrumentāls paralēlisms: dažās ziemeļaustrumu Lietuvas teritorijās līdzās sutartiņu vokālā atskaņojuma praksei pastāvēja arī instrumentāla izpildījuma prakse. Šis vokāli instrumentālais paralēlisms nenozīmē, ka attiecīgajos vietējos/lokālajos sutartiņu repertuāros viens otram līdzās pastāvēja divi neatkarīgi atzarojumi: viens vokāls, otrs – instrumentāls, bet gan to, ka viena un tā pati sutartine varēja tikt izpildīta gan vokāli, gan instrumentāli, atkarībā no situācijas, apstākļiem un izpildītāju ieceres (par vokāli instrumentālo paralēlismu skat.: Apanavičius & Baltrėnienė 1991, Boiko 1996: 117–123, Paliulis 1959 un 1984).

Sutartiņu instrumentālajā izpildījumā galvenokārt tika izmantoti pūšaminstrumenti: vientonflautu skuduču (*skudučiai*) komplekti, garās koka taures daudītes (*daudytės*), blokflautas lumzdeļi (*lumzdeliai*), retāk – idioglotās tautas klarnetes birbīnes (*birbynės*). Ir zināmi arī gadījumi, kad sutartines tika izpildītas uz psaltērija kanklēm (*kanklės*). Zinātnes rīcībā ir gandrīz 800 sutartiņu dokumentāciju. Liecības par paralēlu vokālu un instrumentālu versiju pastāvēšanu ir atrastas aptuveni 140 gadījumos un

27 vietās – ciemos un viensētās (skat. 2. attēlu). Minētajās vietās attiecībā uz visu sutartiņu repertuāru ir iespējams konstatēt vokāli instrumentālu paralēlismu.

2. attēls. Vokāli instrumentālais paralēlisms. Dokumentācijas vietas

● Vokāli instrumentālā paralēlisma dokumentācijas vietas

Δ □ Simboli, kas iezīmē sutartiņu areālu

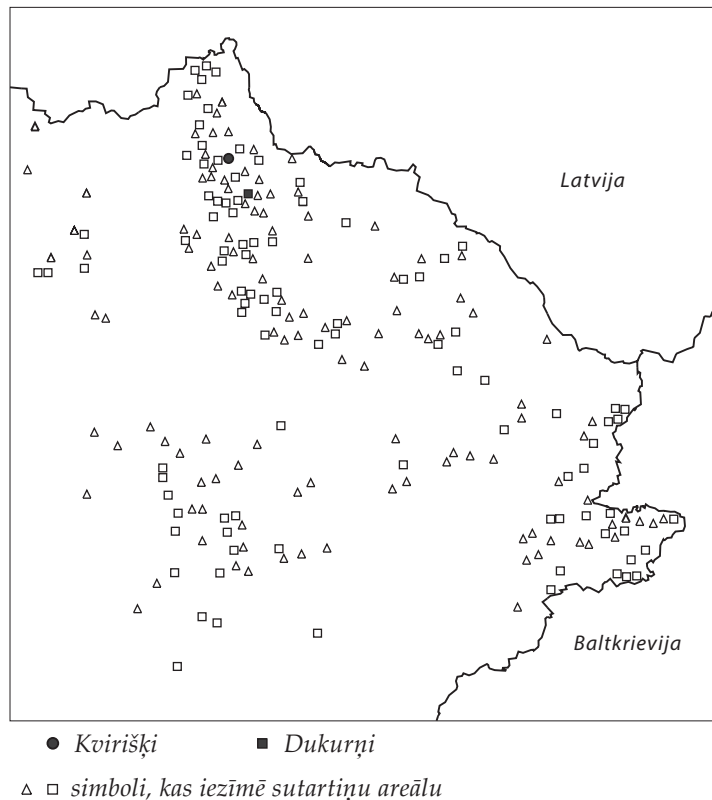
140 dokumentētās vienības, kas pārstāv vokāli instrumentālo paralēlismu, nav vienādas kvalitātes. To neliela daļa ir fonogrāfa ieraksti (tie ir arī transkribēti), kas atspoguļo autentisku instrumentālu izpildījumu. Nākamā kategorija ir sutartiņu atskaņojuma uz pūšaminstrumentiem lauka transkripcijas; tās tapušas pēc viena atsevišķa muzikanta izpildījuma, kurš demonstrēja vienu partiju pēc otras. Trešo grupu pārstāv vokālā izpildījuma transkripcijas, ko pavada dziedātāju izteikumi par to, ka attiecīgo sutartini varēja izpildīt gan vokāli, gan instrumentāli. Visbeidzot, pastāv vēl arī neliela lauka transkripciju grupa, kas arī dokumentē vokālu izpildījumu: par to instrumentālu atskaņojumu ir zināms, pateicoties trešo personu komentāriem. Paliek atklāts jautājums, cik lielā mērā trešā un ceturtnā no minētajām transkripciju grupām var tikt uzskatītas par tādām, kas raksturo sutartiņu instrumentālā izpildījuma praksi.

20 no aptuveni 140 sutartiņu instrumentālo izpildījumu dokumentācijām atspoguļo sutartiņu atskaņojumu uz kanklēm. Šīs 20 dokumentācijas ir fonogrāfa ieraksti un to transkripcijas, kas dokumentē divu izpildītāju: Petra Lapienes (*Petras Lapienē*) no Kvirišķu viensētas un Jona Plepa (*Jonas*

³ Citāta avots: Slaviūnas 1959: 440, 1546. piemērs.

Plepas) no Dukurņu ciema areāla ziemeļos, repertuāru (skat. 3. attēlu). Ieraksti Dukurņos veikti 1935., Kvirišķos – 1937. gadā. Transkripciju autori ir muzikoloģe Jadviga Čurļonīte (*Jadvyga Čiurlionytė*, 1899–1992) un komponists Vītauts Paltanavičs (*Vytautas Paltanavičius*, 1924–1994) – atzīti lietuviešu tradicionālās mūzikas eksperti.

3. attēls. Kvirišķu viensētas un Dukurņu ciema novietojums sutartiņu areālā

2.a piemērs ietver *Plepa* atskaņotās kara dziesmas *Du žaliūs berželiai* (*Divi zaļi bērziņi*) transkripciju, kas sniedz vispārēju priekšstatu par sutartiņu izpildījumu uz kanklēm.³ Te parādās kāda problēma: tas, kas redzams transkripcijā (un kas būtu dzirdams, atskaņojot attiecīgo fonogrāfa ierakstu), ne tuvu neatgādina sutartinī. Nepavisam nerodas polifona, polimodāla un poliritmiska fenomena iespāids. Tas, kas atklājas, ir heterofonija ar melodijas sazarojumu ikkatras takts sākumā. Neraugoties uz to, skaņdarbs ietver pilnu polimodālas sutartines substanci: tas satur abus polimodālos slāņus un pat komplementārritmiskais strukturējums ir saglabāts. Par to var viegli pārliecināties, veicot sekojošas procedūras. 2.a piemēra skaņurinda ir *g-a-h-cis-dis*. Ja notiek piemēra skaņurindas un substances strukturējums atbilstoši sutartinēs ietvertajam polimodalitātes modelim, tad rezultātā tiek iegūta konstrukcija, kas sastāv no diviem modāliem slāņiem: *a-cis* un *g-h-dis* (skat. 2.b piemēru). Ja turpinājumā uz modālo strukturējumu tiek projicēts sutartinēm raksturīgais komplementārās ritmikas modelis,

atklājas raksturīgs komplementārritmisks veidojums (skat. 2.b piemēru). Abu procedūru rezultāts (2.c piemērs) ir tipiska sutartine un secinājums, ka sutartiņu polifonās struktūras komponenti visi aizklātā veidā ir klātesoši šķietami heterofonajās, uz kanklēm izpildītajās sutartinēs. Un, visbeidzot, apstiprinājums: 2.d piemērs rāda vokālās sutartines *Du žaliūs berželiai (Divi zaļi bērziņi)* transkripciju, kas atspoguļo 1935. gadā ieskaņotas dziedātāju grupas izpildījumu.⁴ Tas nav pilnīgi identisks rekonstruētajai sutartinei (2.c piemērs), taču atšķirības (skaņurindā, formā un ritmā) ir nenozīmīgas un netraucē rekonstrukcijas rezultātu atpazīt kā 2.d piemēram tuvu versiju. Kāds 2.d. piemērā citētajam ļoti līdzīgs materiāls nepārprotami ir bijis uz kanklēm izpildītā varianta prototips.

⁴ Citāta avots: Slaviūnas 1959: 66, 1233. piemērs.

2. piemērs

Tādējādi aplūkojamajā, uz kanklēm atskaņotajā materiālā ir ietverta visa polimodālā un poliritmiskā struktūra, taču, klausoties ierakstu, nav iespējams tajā atpazīt polimodalitāti, komplementāro ritmiku un, attiecīgi – polifoniju (kas šī iemesla dēļ neatspoguļojas arī transkripcijā), un tas izraisa jautājumus attiecībā uz percepciju un spēles tehniku. Visupirms jāuzsver, ka kanklētājam, resp., viņa paša uztverē polimodalitāte, komplementārā ritmika un tātad – polifonija bija klātesoša. Viņš atskaņojot intencionalizēja minētos aspektus. Pretējā gadījumā ir grūti saprast, kāpēc sutartines substance tik pilnīgi un precīzi ir saglabāta šķietami heterofonajā struktūrā. Liekas, ka varētu būt divi savstarpēji papildinoši iemesli mūsu nespējai klausīšanās (un transkribēšanas) procesā atpazīt polimodalitāti utt.:

- 1) pieredzes trūkums: ja mēs pārstāvētu aplūkojamo tradīciju, tad, iespējams, mēs klausīšanās procesā spētu saklausīt polifono struktūru kankles skaņās;
- 2) jāņem arī vērā, ka partiju dinamika un to melodiskā nošķiršana, to saplūsmes nepieļāvums uz piecstīgu psaltērija ir ļoti sarežģīts uzdevums, un spēles tehnika, ko lieto kankles spēlētājs, neveicina diferenciāciju, jo viņš [..] *spēlē neslāpējot stīgas, tā ka visu laiku dzirdama divu vai trīs stīgu kopskaņa* (Slaviūnas 1959: 681, 1554. piezīme).

2. piemērā sniegtā rekonstrukcijas tehnika ir viegli pielietojama dokumentēto kankles materiālu pārveidošanai vokālajās sutartinēs un otrādi – lai vokālās sutartines pārveidotu kankļu skaņdarbos. Tas varētu kļūt par stimulu folkloras kustībai, tās sutartiņu repertuāra bagātināšanai abos virzienos.

Literatūra

1. Apanavičius, Romualdas & Marija Baltrėnienė 1991. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai* [Lietuviešu tautas mūzikas instrumenti]. Vilnius: Mintis.
2. Boiko, Martin 1996. *Die litauischen Sutartinės. Eine Studie zur baltischen Volksmusik*. Dissertation, Universität Hamburg. Hamburg: Svl.
3. Paliulis, Stasys 1959. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai* [Lietuviešu instrumentālā tautas mūzika. Pūšaminstrumenti]. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
4. Paliulis, Stasys 1984. „Daudyčių poveikis sutartinių muzikai“ [Koka tauru daudīšu iespaids uz sutartiņu mūziku]. *Muzika* Nr. 5: 87–95.
5. Slaviūnas, Zenonas 1959. *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos* [Sutartines. Lietuviešu daudzbalsīgās tautasdziesmas]. 3. sēj. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

ON THE ISSUE OF POLYMODALITY AND COMPLEMENTARY RHYTHMS IN THE VOCAL *SUTARTINĖS* PLAYED ON THE PSALTERY *KANKLĖS*

Martin Boiko

This study was supported by
the Alexander von Humboldt
Foundation, Bonn

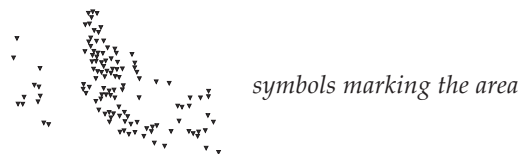
The most exotic phenomenon in Baltic traditional music is undoubtedly the Lithuanian *sutartinės* polyphony. Most of the songs that are named *sutartinės*, are characterized by the following features:

- 1) equal importance of parts,
- 2) predominance of seconds in the harmony,
- 3) polymodality,
- 4) complementary rhythms,
- 5) crossing of parts,
- 6) simultaneous performance of different texts.

For several decades this style has been a thing of the past. Already in the 1930s, when most documentation of the *sutartinės* was made, they existed mainly in postfunctional form. But in the 19th and at the beginning of the 20th century, their area comprised a large territory in northeastern Lithuania. (See Fig. 1.)

139

Fig. 1. Area of the *sutartinės* polyphony

Two basic formal types – the canonic and antiphonal *sutartinės* – can be distinguished. As a typical representative of the *sutartinės* polyphony an antiphonal example, the dance song *Du ažuolu* (*Two Oak Trees*) from the northern part of the area is quoted in example 1. Two alternating pairs of singers perform it. The melostrophe consists of a section sung by the first pair and its repetition by the second pair. All the typical features of the *sutartinės* are represented in the example. Both parts are equally important. (They are to the last detail mutually coordinated.) The main principle of the part-leading is crossing of parts. The rhythmic structure is determined by the principle of complementary rhythms. The polymodality is represented in the most typical form of the *sutartinės* – as a combination of two bichords: the 1st part uses the bichord B flat–D, the 2nd the bichord C–E. (Two modal centres, two different modal stratum exist simultaneously.) The textual structure has a vertical aspect: this is something that could be called ‘simultaneity of different texts’ or ‘heterotextuality’. The text of the 1st part in each pair tells the story of the song. In each next melostrophe a new fragment of the narrative appears in this part. The main feature of the text of the 2nd part is its regular recurrence. It becomes repeated in each next stanza without any change.

Example 1

1. Du c - zuo - lu, ly - lo, Tre - aia lie - pa, ly - lo.

Lioi, du c - zuo - lu, Uj tre - aia lie - pa. etc.

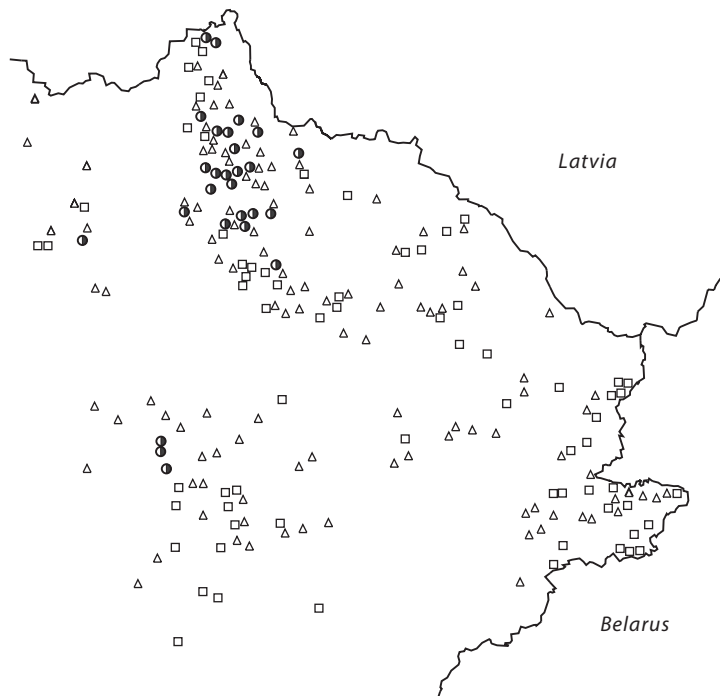
1. Du c - zuo - lu, ly - lo, Tre - aia lie - pa, ly - lo.

Lioi, du c - zuo - lu, Uj tre - aia lie - pa.

Unlike other forms of Baltic vocal polyphony, the *sutartinės* show a vocal-instrumental parallelism: in some areas of northeastern Lithuania, beside the vocal, also the instrumental performance of the *sutartinės* was practised. The vocal-instrumental parallelism does not mean that two independent branches – a vocal and an instrumental – existed in the respective local *sutartinės* repertoires, but that a *sutartinė* could be performed both in an instrumental and a vocal way, depending on the situation, conditions and intention of the performers. (About the vocal-instrumental parallelism see: Apanavičius & Baltrėnienė 1991, Boiko 1996:117–123, Paliulis 1959 and 1984.) In the instrumental performance of *sutartinės* mostly wind instruments were used: sets of the single-note flutes *skudučiai*, long wooden trumpets *daudytės*, recorders *lumzdeliai*, more seldomly idioglot folk clarinets *birbynės*. One finds also instances of the performance of the *sutartinės* on the psaltery *kanklės*. The ethnomusicological research has almost 800 documentations of the *sutartinės* at its disposal. Indications

of parallel existence in a vocal and an instrumental version are found in circa 140 cases and in 27 places – villages and isolated farms. (See Fig. 2.) In ten of those places, the vocal-instrumental parallelism can be established for the entire *sutartinės* repertoire.

Fig. 2. *Vocal-instrumental parallelism. Places of documentation*

● places of documentation of the vocal-instrumental parallelism

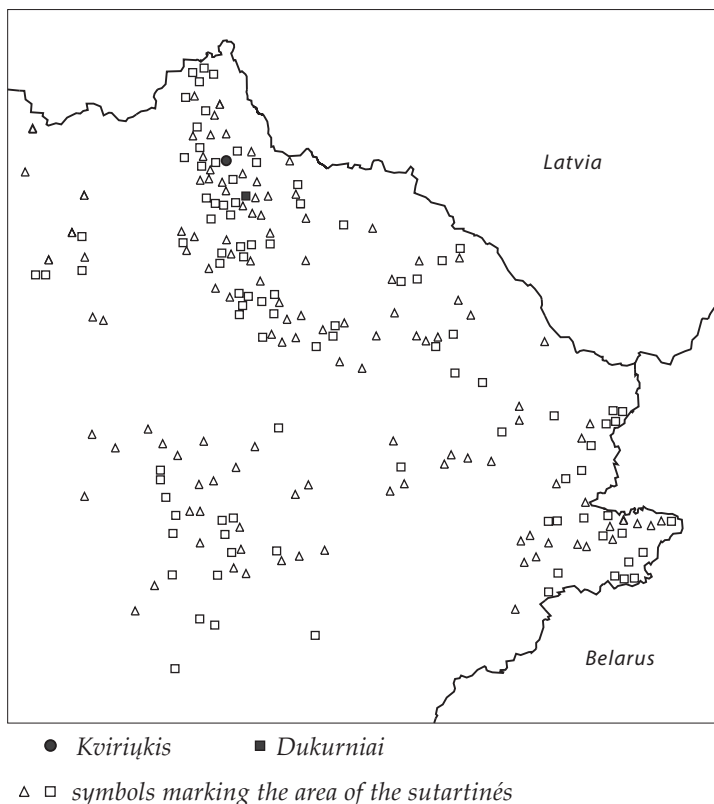
△ □ symbols marking the area of the *sutartinės*

The 140 documentary items indicating the vocal-instrumental parallelism are not of equal quality. A small part of them are phonograph recordings (with transcriptions) of normal instrumental performance. A further category are field transcriptions of the *sutartinės* performance on the wind instruments made after the playing of a single musician demonstrating the parts one after the other. The third group represents transcriptions of vocal performance supplied by statements of singers that the respective *sutartinė* can be performed also in an instrumental way. And finally there is a small group of field transcriptions documenting vocal performance as well: information about the instrumental performance of the respective pieces is known thanks to the comments made by third persons. The question remains open to what extent the documents of the third and fourth group can be regarded as characterising the practice of the instrumental *sutartinės* performance.

20 from circa 140 documentary items reflect the performance of the *sutartinės* on the psaltery *kanklės*. These 20 are phonograph recordings and their transcriptions, documenting the repertoire of two musicians:

Petras Lapienė from the farm Kviriškis and Jonas Plepas (Plepys) from the villages Dukurniai in the northern part of the area. (See Fig. 3.) Recordings were made in 1935 (Dukurniai) and 1937 (Kviriškis). Musicologist Jadvyga Čiurlionytė (1899–1992) and composer Vytautas Paltanavičius (1924–1994), recognised experts in Lithuanian traditional music, prepared the transcriptions.

Fig. 3. Villages Kviriškis and Dukurniai within the sutartinės area

Example 2a, the war song *Du žaliūs berželiai* (*Two Green Birch Trees*) played by Plepas, gives a general idea about the performance of the *sutartinės* on *kanklės*. The problem that arises is that what one can see in the transcription (and would hear when the phonograph recording would be played) does not remind us of a *sutartinė*. It does not make the impression of a polyphonic, polymodal and polyrhythmic phenomenon at all. What one has here is heterophony with branching of the melody at the beginning of each bar. Nevertheless, this piece contains the entire substance of a polymodal *sutartinė*: both modal stratum are included in it, and even the complementary rhythmic order is preserved. This can be easily established through the following procedures. The scale of example 2a consists of the notes G–A–B–C#–D#. If one undertakes the structuring of scale and substance of the example following the polymodal patterns used in the *sutartinės*, the result is a construction consisting of two modal stratum: A–C# and G–B–D# (see example 2b). If one undertakes further the

rhythmic structuring by projecting the complementary rhythmic patterns of the *sutartinės* on the result of the modal structuring, a characteristic polyrhythmic configuration arises (see example 2c). The result of both procedures is a typical *sutartinė*, and the conclusion that the components making up a polymodal and polyrhythmic *sutartinė* are in a hidden form present in the apparently heterophonic structure of the *kanklės* performance. And finally the verification: example 2d shows the transcription of the real *sutartinė* *Du žaliūs berželiai* (*Two Green Birch Trees*) as it was performed by a group of singers and recorded in 1935. It is not absolutely identical with the reconstructed *sutartinė* (2c), but the differences (in scale, form and rhythm) are insignificant and do not disturb the recognition of the result of the reconstruction being close to version of 2d. The musical material quoted in 2d, or material very similar to this, was obviously the prototype of the *kanklės* performance.

Example 2

Example 2 consists of four parts (a, b, c, d) of musical notation. Part (a) is a single melodic line in 2/4 time, marked with a tempo of quarter note = 76. Part (b) shows a polyphonic texture with multiple staves. Part (c) is another melodic line in 2/4 time, also marked with a tempo of quarter note = 76. Part (d) includes lyrics in Lithuanian: "Du ža - liūs ber - že - liai Kal - ne - ly uz - au - go, Kal - ne - ly uz - au - go." and "Tė - to, tė - to, Tė - to ly - lio, Tė - to ly - lio." followed by "etc." and "Du ža - liūs" and "Tė - to,".

The fact that the entire substance of a polytonal and polyrhythmic *sutartinė* is represented in the *kanklės* piece under discussion, but that it is impossible to establish polymodality, complementary rhythms and, thus, the polyphony by listening to its recording (and that therefore these qualities are not reflected in its transcription), gives rise to questions concerning perception and playing technique. Above all it must be stressed, that for the musician himself, the polymodality, complementary rhythms and, thus, the polyphony was present in his performance. He intentionalised it when performing. Otherwise it is hard to understand, why the substance of the *sutartinė* is so complete and well preserved in the apparently heterophonic structure of the *kanklės* piece. It seems that there are two complementary

reasons of our inability to establish the polymodality, etc., in the process of listening (and transcribing):

- 1) lack of experience: if we were representatives of the tradition under discussion perhaps we would be able to listen to the respective polyphonic song „out“ of the *kanklės* sounds;
- 2) one has to take into consideration that the dynamic and melodic distinction of parts, the „not-let-them-flow-together“ on a five-string psaltery is a very complex task, and that the playing technique used by the *kanklės*-player could not possibly support the distinction, because he „[...] plays without stopping the strings, so that all the time, the sound of two or three strings can be heard“ (Slaviūnas 1959:681, note No 1554).

The reconstruction technique shown in example 2 can easily be used to transform the documented *kanklės* pieces into vocal *sutartinės* and, vice versa, the vocal *sutartinės* into their instrumental versions performable on the *kanklės*. This could give a stimulus to the revival movement to enlarge its *sutartinės* repertoire in both directions.

References

1. Apanavičius, Romualdas & Marija Baltrėnienė 1991. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai* [The Lithuanian Folk Instruments; in Lithuanian]. Vilnius: Mintis.
2. Boiko, Martin 1996. *Die litauischen Sutartinės. Eine Studie zur baltischen Volksmusik*. Dissertation, Universität Hamburg. Hamburg: Svl.
3. Paliulis, Stasys 1959. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai* [Lithuanian Instrumental Folk Music. Wind Instruments; in Lith.]. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
4. Paliulis, Stasys 1984. „Daudyčių poveikis sutartinių muzikai“ [The Impact of the Wooden Trumpets *daudytės* on the Music of *sutartinės*; in Lith.]. *Muzika* Nr. 5: 87–95.
5. Slaviūnas, Zenonas 1959. *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos* [*Sutartinės*. The Lithuanian Polyphonic Folksongs; in Lith.]. Vol. 3, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.